

УДК 378.016:82

**ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
УЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ У КОНТЕКСТІ
НАУКОВИХ ПІДХОДІВ**

*Базиль Людмила Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, докторант,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, м.Київ*

У публікації розкрито сутність літературознавчої компетентності учителя української мови і літератури як складного багатовимірного професійно-особистісного феномена, що є вищим рівнем професійної компетентності. Для з'ясування природи літературознавчої компетентності використано системний, синергетичний, знанневий, екзистенціальний, аксіологічний, акмеологічний і креативний підходи.

Ключові слова: учитель української мови і літератури, літературознавча компетентність, системний, синергетичний, знанневий, екзистенціальний, аксіологічний, акмеологічний та креативний підходи.

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямом поступу освітньої галузі у наш час є всебічне запровадження компетентнісного підходу, спричинене процесами модернізації, євроінтеграції й гармонізації архітектоніки національної та європейської систем освіти. Серед актуальних проблем реалізації означеного напрямку - оновлення літературознавчої підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

З позицій компетентнісного підходу результатом літературознавчої освіти студентів-філологів вищих навчальних педагогічних закладів має бути літературознавча компетентність, оскільки нині «мова компетенцій» є найбільш адекватною для опису результатів освіти [1].

Аналіз досліджень і публікацій. Різномасштабні питання, пов'язані з розробкою і реалізацією компетентнісного підходу, перебувають у колі наукових інтересів відомих українських учених (Н.М.Бібік, Л.Ф.Нашенко, В.Г.Кремень, Н.Г.Ничкало, О.В.Овчарук, Л.І.Парашенко, О.Л.Пометун, І.О.Родигіна, О.Я.Савченко, О.В.Сухомлинська, О.М.Семеновта ін.).

Аналітичний огляд публікацій із компетентнісної тематики сучасних дослідників засвідчує значну кількість трактувань загального й специфічного змісту. Залежно від об'єкта наукового пізнання науковці обирають окремі аспекти вивчення категорії та її різновидів: професійно-педагогічну, лінгвістичну, мовну, мовленнєву, філологічну, інтерпретаційну, читацьку та інші види компетентностей. Однак у науковому дискурсі відсутні публікації, в яких би чітко було окреслено зміст літературознавчої компетентності словесника як особливого особистісно-професійного феномена, що забезпечує повноцінну діяльність педагога-філолога, визначає рівень її результативності, впливає на всебічний гармонійний розвиток особистості.

На сьогодні не виявлено ґрунтовних досліджень, в яких би відображалися результати щодо співвідношення означеного поняття з іншими професійно-особистісними феноменами. Натомість у науковому дискурсі наявні позиції

щодо недоцільності вивчення природи літературознавчої компетентності вчителя у зв'язку з нібито її незначущістю для його фахової праці.

Мета даної публікації. Зважаючи на це, у публікації розкрито сутність категорії «літературознавча компетентність учителя української мови і літератури» у контексті наукових підходів, виокремлених методологічним підґрунтям дослідження.

Виклад основного матеріалу. На основі студіювання інформаційних джерел констатуємо, що поняття «літературознавча компетентність» у сучасному науковому дискурсі є маловживаним. Натомість часто використовують терміни «літературна / літературознавча компетенція» [2, 3, 4, 5, 6, 7] відносно до результатів освіти. При цьому сутність літературознавчої компетенції розкривають [3,4, 7] як результат шкільної літературної освіти, що визначається вимогами Державного стандарту повної базової освіти взагалі й літературного компонента освітньої галузі «Мови і літератури» зокрема. Причому наголошується, що літературознавча компетенція може бути структурована відповідно до рівнів навчальних досягнень і реалізовуватися в нормах оцінок, визначених Міністерством освіти й науки України [7, с.43 - 48].

У системі вищої педагогічної освіти семантику літературознавчої компетенції розкрито як сукупність умінь аналізувати й інтерпретувати художні тексти різних періодів літературного розвитку, і суму навичок, що забезпечують повноцінне осмислення літературно-критичних праць [5].

У Росії існує позиція, згідно якої літературознавча компетенція входить не до професійної компетенції, а до загальної структури філологічної компетентності педагога, що передбачає сукупність знань, умінь і навичок, пов'язаних із досягненням мети і завдань шкільної літературної освіти. Зокрема, М.І.Вітошко розкриває природу літературознавчої компетенції як певної сукупності літературознавчих знань, здатність до осмислення літератури як різновиду мистецтва слова, систематизації історико- і теоретико-літературних знань [2].

Серед найбільш значущих умінь означеного професійно-особистісного феномену виокремлюють уміння сприймати й характеризувати твір як художню цілісність з урахуванням його специфіки, вміння використовувати відомості з історії і теорії літератури у процесі інтерпретації її оцінювання художніх творів, вміння усвідомлювати художні явища на тлі історико-культурної епохи і стильових течій.

Отже, поняття «літературознавча компетенція/компетентність» осмислено як складову професійної (або філологічної - у Росії) компетентності вчителя-словесника. як багатовимірну якість, що характеризує розуміння, готовність і здатність словесника до постійного саморозвитку і самовдосконалення. Природу категорії розкрито як певну сукупність знань, умінь, навичок, від яких залежить успішність фахової праці вчителя-філолога [2, 6].

У сформульованих визначеннях [2, 3, 4, 5, 6, 7] дослідники орієнтуються переважно на системний, особистісно-діяльнісний і компетентнісний підходи. Причому терміном «літературознавча компетентність» послуговуються

частіше у галузі методики викладання літератури. У сучасному ж науковому дискурсі професійної освіти означене поняття є маловживаним.

Відтак постає необхідність у розкритті сутності літературознавчої компетентності на основі поєднання основних положень наукових підходів, обґрунтованих методологією дослідження.

Сучасна заї-альонаукова методологія представлена системним підходом, який сприяє виокремленню інтегративних системних властивостей і якісних характеристик.

Літературознавча компетентність учителя української мови і літератури - це складна багаторівнева ієрархічна структура, що визначає відповідність фахівця вимогам системи шкільної літературної освіти, й яка може бути представлена у вигляді сукупності певних підсистем. Основними характеристиками феномену в аспекті означеного підходу є цілісність, єдність, ієрархічність і емерджентність (системність):

теоретичної і практичної готовності словесника до літературознавчої праці, обумовленої вимогами професії;

- літературознавчих знань і творчо-критичного мислення;
- філологічних знань, умінь, літературних здібностей та «інструменталізованої діяльності» (О.Г.Солодухова) з перетворення об'єктів (спільно із суб'єктом і процесом літературознавчої праці);

- літературознавчих знань і вмінь, аксіосфери і практичного досвіду, діалектична взаємодія яких забезпечує ефективність і результативність педагогічної дії.

З позиції синергетичного підходу літературознавча компетентність - це особлива самостійна відкрита і дисипативна система, відмінна від інших природних і суспільних явищ, яка функціонує на основі діади «свобода необхідність», що визначає механізми її самоорганізації й саморозвитку, відтворює особистісно-виражальну й особистісно-відповідальну творчість (М. С. Каган). Завдяки відкритості, багаторівневості, нелінійності літературознавчої компетентності їй притаманні синергетичні властивості.

У площині знанневого підходу головним складником визначення сутності літературознавчої компетентності є знання успішної літературознавчої діяльності і професійні, тобто літературознавчі, знання взагалі; академічна зрілість словесника, яка характеризується широтою його наукового тезаурусу: складноструктурована система теоретичних і практичних знань.

У контексті особистісно-діялісного підходу сутність літературознавчої компетентності можна усвідомити на основі виокремлення компонентів, що характеризують словесника як особистість, як суб'єкта літературознавчої праці. Відтак під літературознавчою компетентністю слід розуміти складну властивість особистості; професійно значущу, інтегративну якість особистості; сукупність здібностей, якостей і властивостей особистості; здатність особистості; інтегративне особистісне угворення. яке відображає єдність теоретичної і практичної готовності; сукупність комунікативних, конструктивних, організаторських умінь: структуру психічних рис. **ЩО** формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь,

значущих для педагога особистісних якостей й характеризується мобільністю, гнучкістю, критичністю тощо.

Отже, літературознавча компетентність є специфічним професійно-особистісним феноменом, а не механічним результатом діяльності внутрішніх чи зовнішніх факторів.

Літературознавча компетентність крізь призму екзистенціального підходу є сукупністю якостей особистості, що визначають ціннісне ставлення індивіда до літературознавства, літературознавчої підготовки й оволодіння літературознавчої компетентністю, інтерес до змісту і процесу освітньої діяльності. Це - вияв свідомого, обгрунтованого й відповідального вибору індивіда, його власної позиції й активності у створенні певних відношень у площині літературознавчої і шкільної літературної освіти.

Отже, у площині екзистенціального підходу літературознавча компетентність передбачає не автоматизовані, механічні й стереотипні дії, спрямовані на опанування літературознавчими знаннями й уміннями та їх формування у школярів під час практичної діяльності, а розуміння її цінності, значущості і життєвої важливості для кожного індивіда, тобто це своєрідна життєва позиція вчителя української мови і літератури, реалізація якої в кожній ситуації має певний сенс і потребує пошуку відповідального варіанта вирішення суперечливого завдання шкільної літературної освіти.

Із позицій аксіологічного підходу літературознавча компетентність є цінністю, зорієнтованою на включення людини в загальнокультурний світ цінностей, у просторі якого індивід реалізує себе як особистість і як фахівець.

Одним із прогресивних і перспективних для розвитку літературознавчої компетентності вчителів української мови і літератури є акмеологічний підхід, згідно з яким позитивний і визначальний вплив на школярів спроможні здійснювати учителі з високим рівнем творчої індивідуальності. Здатність словесника до постійного поповнення літературознавчих знань, розвитку вмінь і особистісних професійно значущих якостей, спрямованість до професійно-творчого саморозвитку і саморсалізації нині визнано домінуючими показниками результативності фахової освіти вчителів української мови і літератури.

Крізь призму акмеологічного підходу у структурі професійної компетентності педагога-філолога літературознавчу - визнаємо однією із ключових складових. За своєю сутністю означена якість становить собою структуровану систему літературознавчих знань і умінь про літературу як особливий вид мистецтва, про художній текст як об'єкт літературознавчого дослідження, про види методики і технології літературознавчої праці, зумовленої професійною діяльністю вчителя української мови і літератури. Це - вищий рівень літературної освіченості особистості, що ґрунтується на фундаментальній підготовці, формуванні комплексу розвинених умінь самостійного літературознавчого аналізу художніх фактів і явищ і їх адекватної творчої інтерпретації літературознавча компетентність в умовах полікультурного суспільства забезпечує успішність шкільної літературної освіти.

Зважаючи на творчий характер літературознавчої праці вчителя української мови і літератури та імманентну притаманність креативності усім педагогічним працівникам, логічним є усвідомлення літературознавчої компетентності у площині креативного підходу. Його прибічники виходять із позиції, що людина є істотою, яка розвивається у динамічному світі. Відтак їй імманентно притаманні креативність - здатність до змін і перетворень.

Отже, ключовими позиціями щодо з'ясування сутності літературознавчої компетентності є наступні:

1) літературознавча компетентність є складовою професійної компетентності вчителя української мови і літератури і характеризує рівень її сформованості;

2) від літературознавчої компетентності залежить успішність фахової праці вчителя-словесника;

3) літературознавча компетентність структурно поєднує освітньо-змістовий, ціннісно-орієнтаційний і діяльнісно-практичний компоненти, до складу яких входять літературознавчі знання, уміння, навички, філологічні здібності, естетичний смак та інші особистісні якості, поєднані у складну структуру компетенцій, які сприяють адекватному сприйняттю, розумінню, усвідомленню й інтерпретації художніх творів, наукових, літературно-критичних і публіцистичних праць. Причому визначальними є саме літературознавчі знання, уміння й навички;

4) стрижневою частиною літературознавчої компетентності вчителя української мови і літератури у зв'язку з домінуютьстю комунікативного аспекту його професійної діяльності є перцептивна складова;

5) формування літературознавчої компетентності є неспецифічним, тобто відбувається за допомогою таких самих методів, як і формування професійної компетентності фахівця взагалі, завдяки оволодінню майбутнім словесником системою літературознавчих знань і проходженню ним різних видів фахової практики.

Зважаючи на сказане і беручи до уваги вимоги системи освітніх стандартів, навчальних програм літературознавчих курсів, наявні визначення споріднених понять сформулюємо дефініцію терміна «літературознавча компетентність») принагідно до системи професійної підготовки вчителів української мови і літератури. Літературознавча компетентність - це ієрархічна сукупність властивостей особистості, які формуються у контексті фахової підготовки, тобто певний освітній результат, що передбачає здатність майбутнього учителя української мови і літератури виконувати дії, пов'язані з усвідомленням й адекватною інтерпретацією художніх текстів, формуванням читацької культури учнів і виробленням у них нового типу мислення.

Резюме. В публікації раскрыта сутність литературоведческой компетентности учителя украинского языка и литературы как сложного многомерного профессионально-личностного феномена, который является высшим уровнем профессиональной компетентности. Для выяснения природы литературоведческой компетентности использован системный, синергетический, знаниевой, -жизненный. аксиологический, акмеологический и креативный подходы.

Ключевые слова: учитель украинского языка и литературы, литературоведческая компетентность, системный, синергистический, знаниевой, экзистенциальный, аксиологический, акмеологический креативный подходы.

Summary. In essence the publication of literary competence of a teacher of Ukrainian language and literature as a complex multidimensional professional and personal phenomenon, which is the highest level of professional competence. To clarify the nature of literary competence system used, synergy and knowledge training, existential, axiological, akmeologic and creative approaches.

Keywords: teacher of Ukrainian language and literature, literary competence, system, synergy and knowledge training, existential, axiological, akmeologic creative approaches.

Література.

1. Байденко В.И. Болонский процесс: проблемы, опыт, решения: научное издание / В.И.Байденко. - [2-изд., доп., перераб.]. - М. Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. - 111 с.
2. Витошко М.И. Методика формирования профессиональной филологической компетентности студентов вузов (на примере спецкурса «Комплексный анализ художественного текста»): автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.02 / М.И Витошко. Тольятти : Изд-во ТГУ, 2007. - 30 с.
3. Ісасва О.О. Специфіка викладання курсу «Зарубіжна література» в ЗНЗ у 200У-2010 н.р.: Виступ на міській науково-методичній конференції ПІНО КМПУ імені Б.Д. Грінченка ддл» вчителів зарубіжної літератури м.Києва. - [електронний ресурс]. - Режим доступу. - www.ippo.org.ua/files/.../Icacea.doc
4. Ратушняк О.М. Формування інтерпретаційної компетентності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія та методика освіти" / О.М. Ратушняк; Під-г педагогіки АПН України. - К., 2008. - 20 с.
5. Семенов О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / Олена Миколаївна Семенов. - Суми : ВВП «Мрія-1»ТОВ, 2005.-404 с.
6. Соломонова А.А. Лингводидактическое описание ключевых компетенций иностранного студента-филолога : автореф. дисс. канд. пед. наук : 13.00.02 «Теория и методика **обв4сННЛі** и воспитания» / А.А.Соломонова. - М., 2010-24 с.
7. Шуляр В.І. Сучасний урок літератури: технологічні моделі : наук,-метод. посібн. / Василь Іванович Шуляр. - Миколаїв : 2009. - 156 с.